

DE VALKHOF KLOKKEN

Hun geschiedenis door
Maarten Dongelmans

VIETDE JAARGANG 1967
DECEMBER 1967

**VALKHOF
NIEUWS**

VAN DE REDACTIE

In deze laatste decemberdagen wil ik met U terugblikken op het afgelopen - omgevlogen - jaar. Voor de Valkhofvereniging was 1982 in veel opzichten voorspoedig. Zij had over belangstelling niet te klagen. Meer dan 12.000 mensen passeerden tussen mei en september de drempel van de Sint-Nicolaas- of Karolingische Kapel, waarin gedurende het hele seizoen uiteenlopende zaken te zien waren. Diverse bezoekers zetten hun waardering om in een lidmaatschap van de vereniging. In deze tijd van recessie vertoont het ledental nog steeds een niet onaardige stijging. Voor een niet-gesubsidieerde vereniging als de onze, die nog het een en ander wil verwezenlijken, van groot belang.

Om de toename van het aantal 'Valkhofvrienden' te stimuleren, heeft het bestuur dan ook gemeend de lidmaatschapsprijs hetzelfde te laten, dus f20,- per jaar (minderjarigen en 65+-ers f10,-).

Met Numaga werden dit jaar de banden op een prettige wijze verstevigd. Nieuw voor de vereniging waren in 1982 o.a. de organisatie van "Valkhofkapel-Matinee's" en de uitgave van Valkhofnieuws in offsetvorm. Beide riepen positieve reacties op.

Helaas ontviel ons in 1982 de kunstschilder Hubert Estourgie, wiens ontwerp elk kwartaal Valkhofnieuws siert. De informatiepanelen, die ook hij zo graag in het park had willen neerzetten, zijn nog steeds niet op hun plaats van bestemming; sterker nog: zij zijn het ontwerpstadium nog niet eens ontgroeid. Ook over de restauratie van de absis kan jammer genoeg weinig méér gezegd worden. Hopelijk verandert een en ander in 1983.

De eerste jaargang in offset-druk afsluitende, wans ik U, mede namens mijn collega-bestuursleden en redactie een ZALIG/GEZEGEND/GELUKKIG KERSTFEEST en een dito NIEUWJAAR.

Maarten Dongelmans

GEVRAAGD

energieke redactie-medewerker (m/v) voor het kwartaalblad van de Valkhofvereniging:

VALKHOFNIEUWS

nadere inlichtingen bij
drs. M.J.M. Dongelmans
(eind-redactie)
tel. (080-) 220752

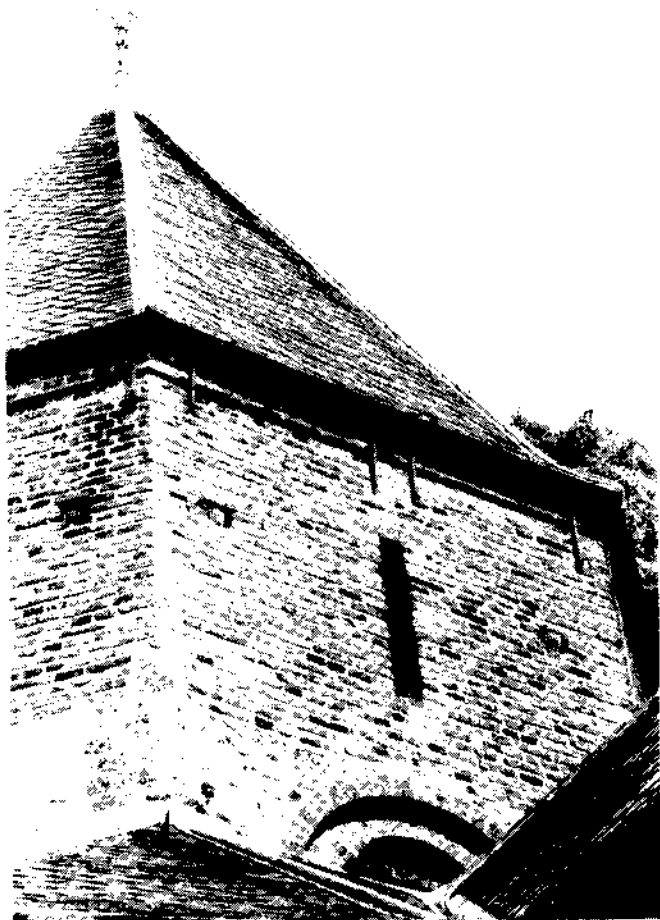
CADEAU - SUGGESTIE

Verras tijdens de komende feestdagen Uw huisgenoten of relaties met een boek over het Valkhof. Bij de redactie zijn nog verkrijgbaar:

Maarten Dongelmans, De Oranjes en het Valkhof
(f12,50)
Het Valkhof (herdruk uit 1961)
(f14,90)

Ook voorradig: Valkhofprenten van H. Estourgie en H. van Brienem (f7,50 en f3,50)

originele Valkhof-wenskaarten (f1,-)

KLOKKEN VAN HET VALKHOF (1)

Met de Kersttijd weer in zicht, presenteert Valkhofnieuws zijn lezers en lezeressen een bij de tijd van het jaar passend artikel over een onbekend stukje Valkhofgeschiedenis.

Wanneer straks in de Nijmeegse binnenstad de kerkklokken de Kerstnacht inluiden, zal een dergelijk gebeier van de zijde van de burchtheuvel zoals bekend achterwege blijven. Dit is al eeuwen zo. Weinigen onder U weten echter dat elders in Nijmegen op die avond een klok luidt, die met recht een Valkhofklok genoemd mag worden, en die, wanneer de geschiedenis anders had beschikt, een sieraad voor de huidige Sint-Nicolaas- of Karolingische Kapel had kunnen zijn.

Verbaasd en verrast? De onderstaande (in twee afleveringen) gesplitste tekst gaat nader in op de curieuze feiten en vertelt U de historie van

DE KLOKKEN VAN

HET

VALKHOF

Traditiegetrouw bezitten bijna alle kerken en kapellen één of meer luiklokken, die de omwonenden laten delen in het dagelijks leven van de kerkgemeenschap, en luister bijzetten aan blijdschap en droefenis.

In het verleden hadden klokken ook nog een andere functie: tot in onze eeuw vormden ze een geschikt communicatiemiddel voor niet-kerkelijke aangelegenheden (vgl. het luiden van de storm- of brandklok en van de avondklok, die aangaf wanneer de stadspoorten gesloten werden).

Ook de Nijmeegse godshuizen, waaronder de voornaamste hartogelijke Sint-Nicolaaskapel van het Valkhof, bezaten klokken. Pas vr^o laat (ruim 350 jaar na de bouw) vinden we in de archieven melding van de aanwezigheid van een klok in de burchtkapel. Of deze in 1386 genoemde kapelklok tevens de oudste luiklok is, en of er oorspronkelijk meer klokken waren, kan helaas niet of nauwelijks meer nagegaan worden. Vast staat inmiddels wel dat het markante kerkgebouw op de noordwestelijke uithoek van het burcht terrein in de eerste jaren van de Opstand toe was aan nieuwe klokken.

In 1574, mogelijk ook vlak daarna, arriveerden (ter vervanging van een ouder tweetal, waarvan één wellicht de in 1386 genoemde was?) twee fonkelnieuwe bronzen klokken uit Mechelen. Voor de eredienst bleven zij maar kort kunnen luiden: in 1591 kwam aan het lezen van Missen in de Sint-Nicolaaskapel een einde. Na een periode van vermoedelijke laagstand (1579-1585) werd de kapel toen definitief aan de eredienst onttrokken.

Het is echter niet ondenkbeeldig, dat in uit Mechelen afkomstige klokken primair voor niet-liturgische doeleinden zijn aangeschaft. Het jaar 1574, waarin de klokken gegoten werden, valt namelijk in de beginperiode van de Opstand (in oude geschiedens-teksten steevast de Tachtigjarige Oorlog genoemd). De Gelderse autoriteiten, bevreesd voor een overrompeling van de Nijmeegse burcht - die steeds dicht bij het strijdgewoel kwam te liggen - door de Geuzen, brachten het Valkhof in die tijd in staat van verdediging. Wellicht is de aanschaf van twee (alarm-

klokken voor de tot weinig meer dan kazerna gedegradeerde burcht in dit licht te plaatsen. Misschien zelfs heeft Gilles de Berlaymont, heer van Hierges en stadhouder van Gelderland, die in 1574 en 1575 enige tijd op het Valkhof huisde, persoonlijk om genoemde veiligheidsredenen op de komst van de twee nieuwe klokken aangedrongen.

Met het uiteindelijk stabiliseren van de militaire situatie rond Nijmegen na 1591 en het niet langer ingebruikzijn van de Sint-Nicolaaskapel verloren de beide klokken hun functie. Inwoners van Lent en Wychen, zelf verlegen om een luiklok, probeerden in het begin van de 17e eeuw hen dan ook in hun bezit te verwerven. Hun pogingen liepen op niets uit. De "kleyne klokken" bleven boven in de burchtkapel hangen.

In het derde kwart van die eeuw scheidden de wegen van de twee klokken zich. Hieronder wil ik mij bezighouden met de lotgevallen van de kleinste Valkhofklok. De 'grote klok' zal in de tweede aflevering behandeld worden.

Ook Nijmegen kreeg zijn deel in de bewogen gebeurtenissen van het 'rampjaar' 1672. Op 9 juli moest de stad zich overgeven aan de Franse troepen. Gedurende de jaren dat de soldaten van Lodewijk XIV in de Waalstad gelegerd waren, verdween de 'kleine' Valkhofklok uit de kapel. Door wie hij "verdonckert" werd, is onbekend, maar zeker is wel dat de stads-
werkmeester hem op 17 augustus 1674 op zijn stoep zag staan. Na in het Waaggebouw gewogen te zijn geweest (gewicht: 145 ponden; oude berekening) vond de klok uiteindelijk zijn weg naar het klokloze hervormde 15e-eeuwse kerkje van Hees, alwaar hij zijn definitieve plaats kreeg. Volgens het

door J.J. de Blécourt m.m.v. Van Schevichaven geschreven boek Het Schependom van Nijmegen in woord en beeld hing de klok er in 1912 dan ook nog steeds.

DE VALKHOFKLOK NU

Het bovenstaande was voor mij aanleiding persoonlijk eens te gaan kijken wat er anno 1982 nog in de toren van Hees (sedert 1854 met inhoud eigendom van de gemeente Nijmegen) te vinden is.

Na een telefonische afspraak met de bijzonder hulpvaardige koster, de heer Kremers, konden mevrouw Claus (voor het fotowerk) en ondergetekende op 29 september de kerktoren in. Toegerust met de broodnodige instructies van de koster bereikten we na de nodige acrobatiek de zolder waarop het uurwerk zich bevindt. Nog een verdieping hoger vonden we uiteindelijk te midden van een enorme vuiligheid de gezochte Valkhofklok, met een uit 1950 daterende kleinere pendant uit Asten naast zich. De toestand binnenin de toren is werkelijk bedroevend te noemen. Hoewel de gemeente in eerste instantie voor het onderhoud verantwoordelijk is, verkeert het hele interieur in een erbarmelijke toestand: balken, niet al te solide meer, stellages zonder menie, geen verlichting, en één ongelofelijke

vervuiling door duivenuitwerpselen.

In deze puinhoop hangt dan onze kapelklok, die (gelukkig) nog in goede staat is. Aan de bovenzijde van het gevaarte (en niet aan de onderzijde, zoals De Blécourt in 1912 vermeldde) is een duidelijk leesbare tekst te zien. In het brons staat daar:

"Ic ben ghegoten van
Adriaen Steijlaert tot
Mechlen Int Jaer ons
Heeren Duesent ccccc
en de vierenseventich"

Daaronder bevinden zich vier heiligenbeeldjes 'en re-
lief' (\pm 15 cm) en het opschrift:

"de stat Nymegen"

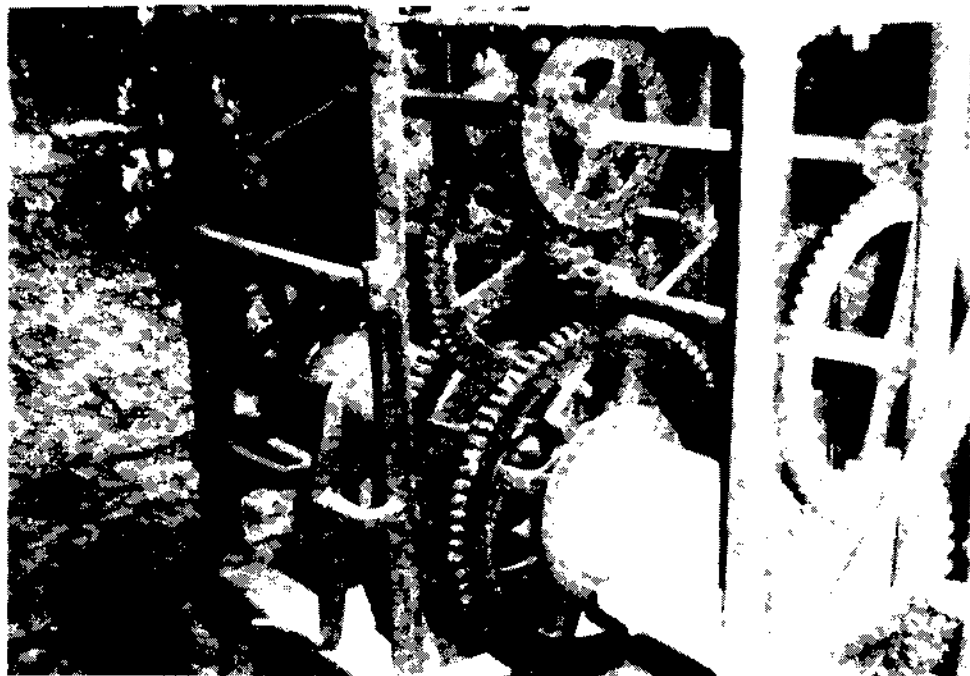
De klok is niet alleen op het uurwerk aangesloten en als zodanig elk half uur te horen, maar ook in gebruik als luiklok. Samen met de koster van de Petruskerk heeft ondergetekende de twee klokken geluid, om de Valkhofklok ook te kunnen horen. De fraai-sonore klank van de klok uit Mechelen vermengde zich uitstekend met het geluid van de hoger gestemde andere klok.

Gelukkig heeft de door Adriaen Steijlaert gegoten klok ondanks de verwoesting van een deel van de Petruskerk te Hees de oorlog overleefd. Hopelijk overleeft hij ook de huidige sterke verwaarlozing van zijn omgeving door de gemeente. DAAR WAAR HIJ NU HANGT, KAN DE VALKHOFVERENIGING HEM IMMERS GEEN 'BROODNODIGE VERZORGING'

GEVEN. Het weinige wat ons van de burcht nog rest, is het waard om behouden te blijven.

In een volgend Valkhofnieuws vervolgen we ons relaas met de lotgevallen van de grootste Valkhofklok.

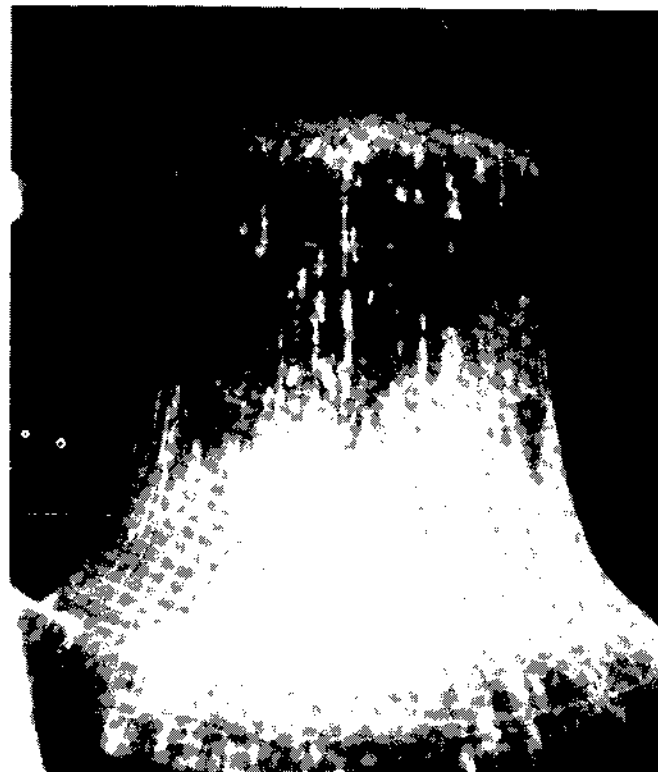
Maarten Dongelmans

Het uurwerk in de toren van Hees

De klokken uit Mechelen (links) en Asten (rechts)

De Valkhofklok

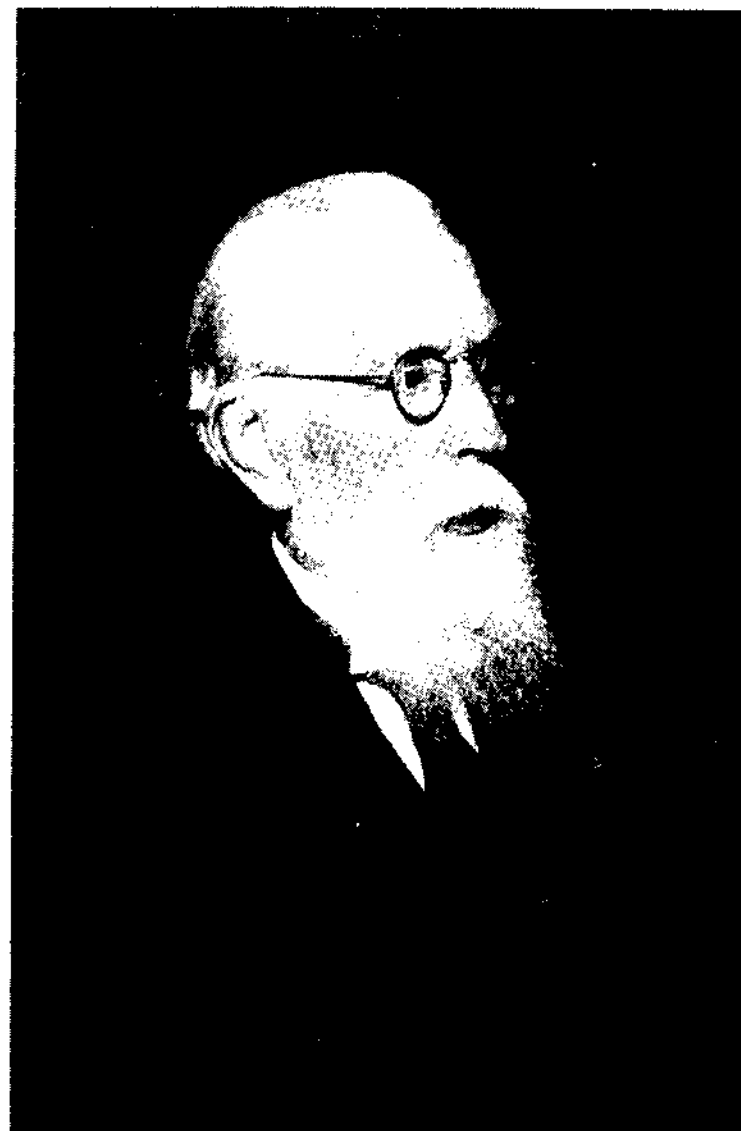
Lezing over Weve

Dok dit jaar organiseerde de Valkhofvereniging weer haar traditionele najaarslezing, die wederom gehouden werd door Maarten Dongelmans. De lezing vond plaats op 20 oktober jl. in één van de bovenzalen van 'De Vereeniging'. Onderwerp was het leven en vooral het geschiedkundig werk van ir. Jan Jacob Weve (1852-1942).

De avond werd bijgewoond door ± 70 toehoorders, waaronder een aantal familieleden van ir. Weve, en werd geopend door onze voorzitter Jack Nooy met een woord van welkom. Hij was bijzonder verheugd dat opnieuw een aantal mensen de weg gevonden had naar deze Valkhoflezing; ook de familie werd hartelijk welkom geheten.

Hierna nam Maarten Dongelmans het woord. In zijn korte inleiding legde hij uit, dat hij voor de pauze een kort algemeen overzicht wilde geven van het Valkhof en zijn geschiedenis en het leven van Jan Jacob Weve. Verder zou nader worden ingegaan op het vijfde hoofdstuk van het grote Weve-manuscript De Valkhofburcht te Nijmegen (1925). Dit behandelt met name de resultaten van Weve's interessante opgravingen van 1910 en 1911. Na de pauze zou er gesproken worden over het manuscript zelf, de inhoudelijke kant en de ingewikkelde ontstaansgeschiedenis van zijn werk.

Tijdens de lezing werden meer dan 30 dia's vertoond, die het gesproken woord visualiseerden en als ondersteuning dienden. Het originele handschrift lag óók ter inzage. Dankzij de welwillende medewerking van

de gemeentearchivaris, die het in het gemeentearchief berustende manuscript voor één avond afstond, maakten de aanwezigen aldus kennis met Weve's 'opus magnus'. Maarten Dongelmans betoonde zich daar zeer erkentelijk voor. Hij kon zijn publiek echter meer tonen. Te zien waren een aantal kartonnen platen (oorspronkelijk afkomstig van Monumentenzorg) met foto's en tekeningen, behorend bij het manuscript, en een uniek fotoboek van de familie Weve (beide privé-bezit).

Voor hen die belangstelling hebben voor de tekst van deze lezing, is het interessant om te weten dat, binnen niet al te lange tijd, deze beschikbaar komt als extra-nummer van Valkhofnieuws.

De avond werd besloten met een aantal vragen uit de zaal. De voordracht was echter zo duidelijk geweest, dat er slechts enkele vragen gesteld werden en de discussie (jammer genoeg) niet losbrandde (misten we misschien de heer Delahaye?).

In tegenstelling tot de lezingen in het Belvoir Hotel werden er in 'De Vereeniging' in ieder geval geen (hotel-) gasten opgeroepen, zodat de voordracht van Maarten Dongelmans hierdoor niet gestoord werd. Het Concertgebouw 'De Vereeniging' is als plaats van handeling voor ons een voor herhaling vatbare gelegenheid.

Na dankwoorden van Jack Nooy en één van de nakomelingen van J.J. Weve werd de avond met applaus besloten. Iedereen is reeds benieuwd naar het onderwerp van de komende voorjaarslezing.

Jos de Klerk

Concert Servate modum

Zoals in het vorige Valkhofnieuws reeds werd aangekondigd, vond op zondag 19 september een barokconcert plaats in de Sint-Nicolaas- of Karolingische Kapel op het Valkhof. Begunstigd door het fraaie nazomerweer bleek deze laatste "Valkhofkapel"-afname van dit seizoen ongeveer 130 belangstellenden te trekken.

De aanwezigen maakten binnen de intieme historische ruimte voor de allereerste maal kennis met het in augustus jongstleden opgerichte trio "Servate modum", bestaande uit Willie Claus (sopraan), Marion van Hoof (violoncello) en Maarten Dongelmans (Sassmann-spinet).

De overweldigende opkomst en grote aandacht van het publiek werkten duidelijk inspirerend op de drie musici, die, mede ondersteund door de korte heldere toelichtingen van Maarten Dongelmans, een muzikale hand met de aanwezigen wisten te scheppen. In de nog nooit zo fraai ingerichte kapel - opgesmukt met vaste planten, sierbloemen, kaarsen en devotielichtjes - kwamen achtereenvolgens tot klinken:

D. Scarlatti (1685-1757): sonata in D, L. 463,
K. 438 (non presto ma in tempo di
ballo)

D. Scarlatti, sonata in d ('pastorale'), L.
413, K. 9

G.G. Carissimi (1605-1674): Vittoria (aria)

G.B. Pergolesi (1710-1736): Se tu m'ami
(aria)

A. Vivaldi (1678-1741): violsonate in g,
opus 2, nr. 1 (preludio-giga-sarabanda-
corrente)

D. Scarlatti: sonata in G ('capriccio'), L.
54, K. 53

D. Scarlatti: sonata in b, L. 33, K. 87

A. Scarlatti (1660-1725): Spesso vibra (ariet-
ta)

A. Scarlatti: O cessate di piangermi (aria)

A. Vivaldi: violsonate in A, opus 2, nr. 2
(corrente-adagio-giga)

(finale) A. Caldara (1671-1763): Sebben,
crudele (aria, door M. Jongelmans be-
werkt voor sopraan, viool en spinet)

Na afloop van het programma benadrukte de uitbundige bloemenhulpe tijdens een staande ovatie nog eens ten volle de waardering van de zijde van de aanwezigen.

Tijdens deze sfeervolle middag, die tevens de afsluiting van het zomerseizoen vormde, begroette Maarten Dongelmans samen met René Hendriks - tussen de bedrijven door - ook nog de 12.000e bezoeker van de Valkhofkapel.

In aanwezigheid van de Nijmeegse dagbladpers werden aan een mevrouw uit Seuningen bloemen en Valkhofprenten uitgereikt. De volledig verraste uitverkorene gaf zich hierna spontaan als lid op.

Wanneer de balans van het afgelopen seizoen wordt opgemaakt, kan geconstateerd worden dat de muzikale activiteiten in de Sint-Nicolaaskapel zich in een stijgende belangstelling hebben mogen verheugen. Het is gebleken dat de gehanteerde formule bij het publiek is aangeslagen.

In 1983 wil de Valkhofvereniging dan ook proberen de concerten in aantal uit te breiden. Te denken valt bijvoorbeeld aan een vaste zondagmiddag in de maand. Aan de publiciteitscommissie drukt men een ander aan de Nijmegenaren te presenteren.

Het trio "Servate modum" zien we in elk geval in 1983 weer terug en wel - volgens plan - met een Händel-programma (o.a. aria's uit 'The Messiah' en instrumentaal werk) op de zondag vóór de Vierdaagse.

Het trio "Servate modum". Van links naar rechts: Millie Claus (sopraan), Maarten Dongelmans (spinet) en Marich van Hoof (viool)

Valkhof - schilderdag

De in eerste aanleg door Frederik I Barbarossa gebouwde, door latere keizers, graven en hertogen flink uitgebreide, burch van Nijmegen heeft door de eeuwen heen kunstenaars aangetrokken. Uit de periode 1570-1796 zijn talloze afbeeldingen van het Valkhof of onderdelen daarvan, als de Reuzentoren, de Sint-Nicolaas- en de Sint-Maartenskapel, bekend. Grootheden als Jan van Goyen en Albert Cuyp vonden in de majestueuze burch een inspirerend onderwerp.

De burchtheuvel bleef ook na de verkoop en afbraak van het Valkhof (1796-1797) een frappante aantrekkingskracht op de hanteerders van pen en penseel uitoefenen. Het park met zijn beide kapellen vinden we in allerlei variaties terug in de 19-eeuwse schilderkunst.

Zelfs nu, in 1982, boeit het Valkhof artistiek gezien nog steeds: de namens het bestuur van de Valkhofvereniging door mij gedane uitnodiging aan het 'Paulusgilde' uit Winssen, om een 'schilderdag' in het park te organiseren, viel onmiddellijk in goede aarde. Zaterdag 16 oktober kwam een aantal amateurkunstschilders naar het Valkhof. Gelukkig kozen ze niet allemaal de beide monumenten uit het zuidwesten. Eén van hen ging zelfs op de omgang van de kapel zitten, anderen namen de altaarnis beneden tot onderwerp. Ik heb de resultaten gezien toen ze nog niet eens opgedroogd waren en kan u verzekeren dat de impressies fraai zijn weergegeven. Het is de bedoeling dat, na een tweede sessie in het voorjaar, de complete reeks in de Valkhofkapel wordt geëxposeerd (zomer 1983)

Maarten Jongelmans